PROBLEMOS ANALIZĖ
ŠVIETIMO
2016 kovas, Nr. 2 (145)
ISSN 1822-4156

PROGIMNAZIJŲ IR PAGRINDINIŲ MOKYKLŲ PASKIRTIS IR VIETA BENDROJO UGDYMO SISTEMOJE

Pagrindiniai klausimai:

- **Kas lėmė mokyklų tinklo pertvarką ir naujų tipų mokyklų atsiradimą?**
- **Kokia progimnazijų ir pagrindinių mokyklų paskirtis ir dermė su kitais mokyklų tipais?**
- **Kaip reiškiasi progimnazijų ir pagrindinių mokyklų veiklos efektyvumas?**
- **Kaip mokiniai jaučiasi skirtingo tipo mokyklose?**
- **Su kokiais iššūkiais susiduria progimnazijos ir pagrindinės mokyklos?**

Bendrojo ugdymo mokyklų tinklo pertvarka Lietuvoje pradėta 1999 m. Numatytas strateginis mokyklų tinklo pertvarkos tikslas – „mažinant tuščių mokymosi vietų skaičių ir racionaliau panaudojant švietimui skirtas lėšas, išsaugoti bei pagerinti švietimo kokybę, sudaryti sąlygas privalomojo ir visuotinio švietimo prieinamumui, švietimo įvairovei, galimybėms mokytis visą gyvenimą“.

Įgyvendinant strateginį mokyklų pertvarkos tikslą, 2011 m. Lietuvos Respublikos švietimo įstatymu buvo įteisinta nauja mokyklų tipų sistema – pradinė mokykla, progimnazija, pagrindinė mokykla, vidurinė mokykla ir gimnazija. Sukoncentravus vaikus pagal amžiaus grupes kur kas efektyviau naudojamos valstybės ir savivaldybių lėšos, nes skirtingo amžiaus vaikams reikia ir skirtingų sąlygų, vidaus tvarkos bei mokymo priemonių. Be to, įgyvendinant ugdymo turinio reformą, mokykla privalo vaikams užtikrinti galimybę rinktis dalykus pagal asmeninius poreikius ir gebėjimus.

Pasaulinėje praktikoje įprasta nagrinėti, ar skiriasi mokinių pasiekimai skirtingose mokyklose (pagal vietovę ir mokyklų tipus), todėl šioje problemos analizėje siekiama išsiaiškinti, kokia dalis mokinių pasiekimų skirtumų priklauso nuo mokyklos, ar skiriasi progimnazijų ir pagrindinių mokyklų sukuriama pridėtinė vertė, ar vienodai gerai mokiniai jaučiasi skirtingo tipo mokyklose ir kt. Manoma, kad kuo mažesni yra visi išvardyti skirtumai, tuo mokinių mokymosi galimybės švietimo sistemoje yra vienodesnės.

Pagrindinės išvados

- Mokyklų tinklo pertvarką lėmė prastėjanti Lietuvos demografinė padėtis, pernelyg tankus bendrojo ugdymo mokyklų tinklas, didelės mokymo išlaidos mažose mokyklose, tuščios mokymosi vietos ir kt. Nesubalansuotas mokyklų tinklas neužtikrino ugdymo kokybės, lygių mokymosi galimybių ir netenkino mokinių noro mokytis artimiausioje mokykloje, todėl, kaip vienas mokyklų tinklo pertvaros rezultatų, atsirado naujas mokyklos tipas – progimnazija. Siekiant sudaryti sąlygas judėti tarp skirtingų bendrojo ugdymo mokyklų tipų, skirtingų mokyklų paskirčių tolesnio mokymosi link, pastaraisiais metais buvo nuolat bandoma supaprastinti mokyklų sistemą sukuriant mokyklų tipus pagal programas, tai yra pradinė mokykla (4 m.), pagrindinė mokykla ar progimnazija (4 m.) ir gimnazija (4 m.).
- Progimnazijos, kaip ir pagrindinės mokyklos, bendrojo ugdymo sistemoje užimą vietą tarp pradinės mokyklos ir gimnazijos. Baigęs tokio tipo mokyklą mokinys laisvai gali rinktis mokslus gimnazijoje ar profesinio mokymo įstaigoje, todėl pagrindinė šių mokyklų paskirtis – vykdyti pagrindinio ugdymo programą (arba jos dalį) ir parengti mokinius tolesniam mokymuisi.
- Nacionalinės mokyklų vertinimo agentūros (NMVA) mokyklų veiklos kokybės išorinio vertinimo duomenys ir Nacionaliniai mokinių pasiekimų tyrimo (NMPT) duomenys atskleidė, kad progimnazijos veiklos kokybė, sukuriama pridėtinė vertė ir mokinių mokymosi pasiekimai, lyginant su kitais mokyklos tipais, yra vieni iš geriausių. Pagrindinėse mokyklose veiklos kokybė yra prastesnė, o sukuriama pridėtinė vertė ir mokinių mokymosi pasiekimai vieni iš žemiausių. Gana nemažas atotrūkis tarp šių mokyklų siejamas su socialine, ekonomine ir kultūrine mokinių aplinka.
- NMPT duomenimis, skirtingų tipų mokyklų mokinių savijauta bemaž vienoda. Didesnių skirtumų yra tarp atskirų mokyklų.
- Su didžiausiais iššūkiais susiduria pagrindinės mokyklos. Joms trūksta lėšų optimaliai organizuoti ugdymo procesą, taip pat, 2015 m. ŠVIS duomenimis, pagrindines mokyklas, baigę 8 klasę, palieka net 47 proc. mokinių, todėl dažniausiai mokyklose lieka mokytis mažai motyvuoti mokiniai.

KAS LĖMĖ MOKYKLŲ TINKLO PERTVARKĄ IR NAUJŲ TIPŲ MOKYKLŲ ATSIRADIMĄ?

Bendrojo ugdymo mokyklų tinklo pertvarka Lietuvoje pradėta 1999 m. Jos kryptis apibrėžė Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro patvirtintos *Bendrojo lavinimo švietimo įstaigų tinklo pertvarkymo gairės*, kuriose buvo išskirti du mokyklų tinklo pertvarkos etapai:

- I etapas (1999–2005 metai) – pradinių ir pagrindinių mokyklų tinklo pertvarka pereinant prie **dešimtmečio pagrindinio mokymo** ir profilinio mokymo viduriniį išsilavinimą teikiančiose mokyklose. Šiame etape iki 2005 metų buvo baigiamas sutvarkyti pagrindinių mokyklų tinklas: mažakomplektės pagrindinės mokyklos išaugo į dešimtmetes pagrindines mokyklas, liko aštuonių klasių pagrindinėmis mokyklomis arba buvo reorganizuojamos į pradines mokyklas ar kito tipo švietimo, kultūros, socialinės paskirties įstaigas. Pagrindinį išsilavinimą teikiančio laikotarpio pailginimo ir sutapatinimo su privalomo mokymosi amžiumi motyvai buvo: visuomenės kultūrinės brandos stiprinimas; fizinis ir psichinis jaunuolių brandumas, tvirtesnis apsisprendimas renkantis tolesnį mokymosi ar darbo kelią; galimybė įmanomai ilgesnį mokymosi laiko tarpą lankyti mokyklą „iš namų“, būti ilgiau tėvų globojamiems kebliu paauglystės, brendimo laiku. Orientuotasi į tai, kad pagrindinė mokykla yra arti namų, nes šių mokyklų tinklas dešimtmečio pradžioje buvo tankus, paveldėtas iš sovietinės sistemos.
- II etapas (2005–2010 metai) – visų bendrojo ugdymo švietimo įstaigų tipų išgryninimas ir suderinimas tarpusavyje mokymosi tęstinumo požiūriu pagal numatytą struktūrą 4+(4+2)+2. Buvo baigiama bendrąjį viduriniį išsilavinimą teikiančių mokyklų akreditacija. Po jos vidurinės mokyklos turėjo tapti gimnazijomis arba būti reorganizuojamos į žemesnės pakopos bendrojo ugdymo mokyklas ar kito tipo švietimo įstaigas.

Nuo 2004–2005 m. m. bendrojo ugdymo mokyklų tinklas buvo tvarkomas vadovaujantis *Mokyklų, vykdančių formaliojo švietimo programas, tinklo kūrimo taisyklėmis* ir Švietimo ir mokslo ministerijos parengtomis *Mokyklų tinklo pertvarkos metodinėmis rekomendacijomis*, kuriose minimi mokyklų tinklo pertvarką nulėmę veiksniai (1 pav.).

1 pav. Lietuvos mokyklų tinklo pertvarką nulėmę veiksniai

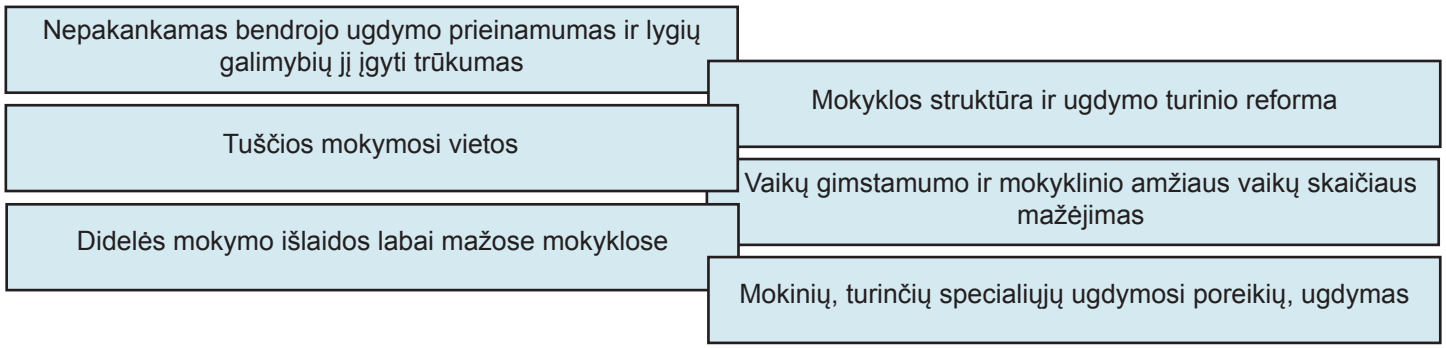

Sudaryta pagal: Mokyklų tinklo pertvarkos metodinės rekomendacijos, 2004

Viena iš svarbiausių priežasčių, kodėl reikėjo pertvarkyti mokyklų tinklą, buvo mažėjantis **vaikų gimstamumas** ir su juo susijusio **mokyklinio amžiaus vaikų skaičiaus mažėjimas**. Nuo 2005–2006 m. m. iki 2015–2016 m. m. šalies bendrojo ugdymo mokyklose mokinių sumažėjo daugiau kaip 203 tūkst. (1 lentelė). Sumažėjimas siekia 38 proc. 6 metus iš eilės mokinių skaičius kasmet sumažėdavo daugiau kaip po 20 tūkst. Tik pastaraisiais mokslo metais mokinių skaičiaus mažėjimas sulėtėjo.

1 lent. Mokinių skaičius bendrojo ugdymo mokyklose 2005–2006 – 2015–2016 m. m.

Mokslo metai	2005–2006	2006–2007	2007–2008	2008–2009	2009–2010	2010–2011	2011–2012	2012–2013	2013–2014	2014–2015	2015–2016
Mokinių skaičius	538 541	514 622	489 442	464 638	440 504	415 873	392 922	373 847	357 530	344 721	335 202
Mokinių mažėjimas		23 919	25 180	24 804	24 134	24 631	22 951	19 075	16 317	12 809	9 519
Mokinių mažėjimas proc.		4,4	4,9	5,1	5,2	5,6	5,5	4,9	4,4	3,6	2,8

Duomenų šaltinis: ŠVIS

Mokinių skaičiaus mažėjimas lėmė klasių komplektų ir mokyklų skaičiaus mažėjimą. Nuo 2005–2006 m. m. iki 2015–2016 m. m. klasių komplektų sumažėjo 33 proc. (nuo 25 266 iki 17 054), o mokyklų – 22 proc. (nuo 1 534 iki 1 193). Vidutinis bendrojo ugdymo mokyklos dydis sumažėjo nuo 351 mokinio iki 281 mokinio; vidutinis klasės komplekto dydis – nuo 20,9 iki 19,7 mokinio.

Kaip per pastaruosius 10 metų buvo tvarkomas mokyklų tinklas, atspindi mokinių, klasių komplektų ir mokyklų skaičiaus mažėjimo tendencijų palyginimas (2 pav.).

2 pav. Mokinių, klasių komplektų ir mokyklų skaičiaus santykinis mažėjimas (proc.) per 10 metų

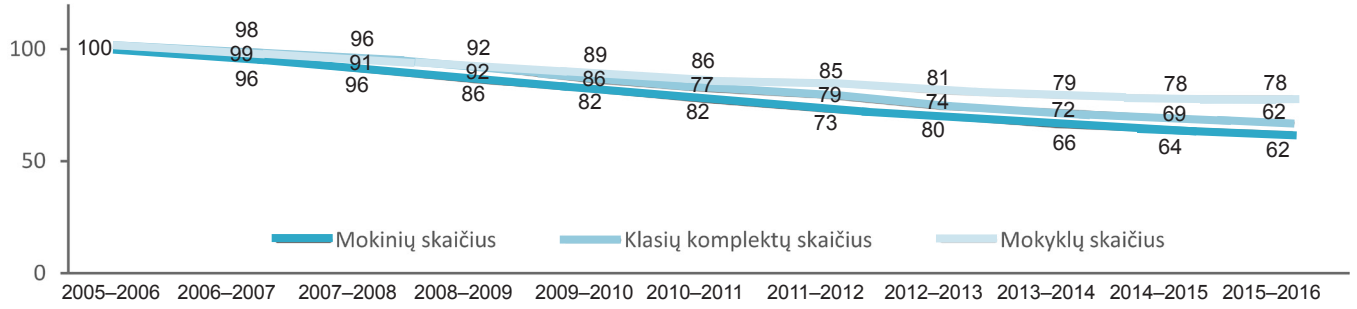

Duomenų šaltinis: ŠVIS

Mokinių skaičius mokyklose taip pat turėjo įtakos mokymosi sąlygoms ir kokybei: dėl mažo mokinių skaičiaus dalis mokinių buvo mokomi jungtinėse klasėse, dalį pamokų vedė mokytojai ne specialistai; kai kuriose mokyklose dėl per didelio mokinių skaičiaus dalis mokinių buvo mokomi antroje pamainoje, todėl nebuvo sudaromos **lygios ugdymosi galimybės**.

Siekiant gerinti **ugdymo kokybę** 2011 m. LR švietimo įstatymu buvo įteisinta nauja mokyklų tipų sistema – pradinė mokykla, **progimnazija**, pagrindinė mokykla, vidurinė mokykla ir gimnazija. Sukoncentravus vaikus pagal amžiaus grupes kur kas efektyviau naudojamos valstybės ir savivaldybių lėšos. Skirtingo amžiaus vaikams reikalingos skirtingos sąlygos, vidaus tvarka ir mokymo priemonės. Be to, įgyvendinant ugdymo turinio reformą, mokykla privalo vaikams užtikrinti galimybę rinktis dalykus pagal asmeninius poreikius ir gebėjimus. Todėl jau 2011–2012 m. m. pradėjo veikti **pirmosios progimnazijos** (38) ir jų skaičius kasmet smarkiai auga. Šiuo metu Lietuvoje veikia 113 progimnazijų (2 lentelė).

2 lentelė. Bendrojo ugdymo mokyklų skaičiaus kaita 2010–2016 m.

Mokyklų paskirčių grupė	2010–2011	2011–2012	2012–2013	2013–2014	2014–2015	2015–2016
Pradinė	86	87	82	82	83	83
Progimnazija	**–**	**38**	**67**	**86**	**92**	**113**
Pagrindinė	**496**	**473**	**424**	**421**	**419**	**438**
Vidurinė	285	251	218	184	133	14
Gimnazija	212	229	236	246	284	359

Duomenų šaltinis: LSD

KOKIA PROGIMNAZIJŲ IR PAGRINDINIŲ MOKYKLŲ PASKIRTIS IR DERMĖ SU KITAIS MOKYKLŲ TIPAIS?

Bendrojo ugdymo mokyklos vykdo privalomą ir valstybės garantuojamą mokinių iki 16 metų ugdymą pagal bendrojo pradinio, pagrindinio ugdymo programas, visuotinį švietimą pagal bendrojo vidurinio ugdymo programą ir teikia reikiamą švietimo pagalbą.

Progimnazija – bendrojo ugdymo mokykla, vykdanti pagrindinio ugdymo programos pirmąją dalį arba pagrindinio ugdymo programos pirmąją dalį ir pradinio ugdymo programą. Tokio tipo mokykloje mokiniai mokosi nuo 5 iki 8 klasės arba nuo 1 iki 8 klasės.

Pagrindinė mokykla – bendrojo ugdymo mokykla, vykdanti pagrindinio ugdymo programą ar pagrindinio ugdymo ir pradinio ugdymo programas. Tokio tipo mokyklose mokiniai mokosi nuo 5 iki 10 klasės arba nuo 1 iki 10 klasės.

Progimnaziją ir pagrindinę mokyklą vienija vykdoma **pagrindinio ugdymo programa**.

Vidurinės mokyklos vykdo vidurinio ugdymo programą ar vidurinio ir pagrindinio ugdymo programas arba vidurinio, pagrindinio ir pradinio ugdymo programas, o gimnazijos tipo mokyklos vykdo švietimo ir mokslo ministro nustatyta tvarka akredituotą vidurinio ugdymo programą ir pagrindinio ugdymo programos antrąją dalį (3 pav.). Tam tikru atveju (mokykla gyvenamosiose vietovėse, kuriose nėra kitų vidurinio ugdymo programą lietuvių ar (ir) tautinės mažumos

kalba vykdančių bendrojo ugdymo mokyklų, arba bendrojo ugdymo mokykla, pagal Vyriausybės patvirtintus kriterijus priskirta miesto pakraščio mokyklai; pasienio ruože esanti bendrojo ugdymo mokykla; nevalstybinė mokykla; mokykla, skirta šalies (regiono) mokiniams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių; mokykla, vykdanti specializuoto ugdymo krypties programą, kuriai reikalingas ugdymo nuoseklumas, ir atitinkanti Vyriausybės patvirtintus kriterijus) gimnazija gali vykdyti akredituotą vidurinio ugdymo programą ir pagrindinio ugdymo programą ar akredituotą vidurinio ugdymo programą, pagrindinio ugdymo programą ir pradinio ugdymo programą.

3 pav. Bendrojo ugdymo sistema

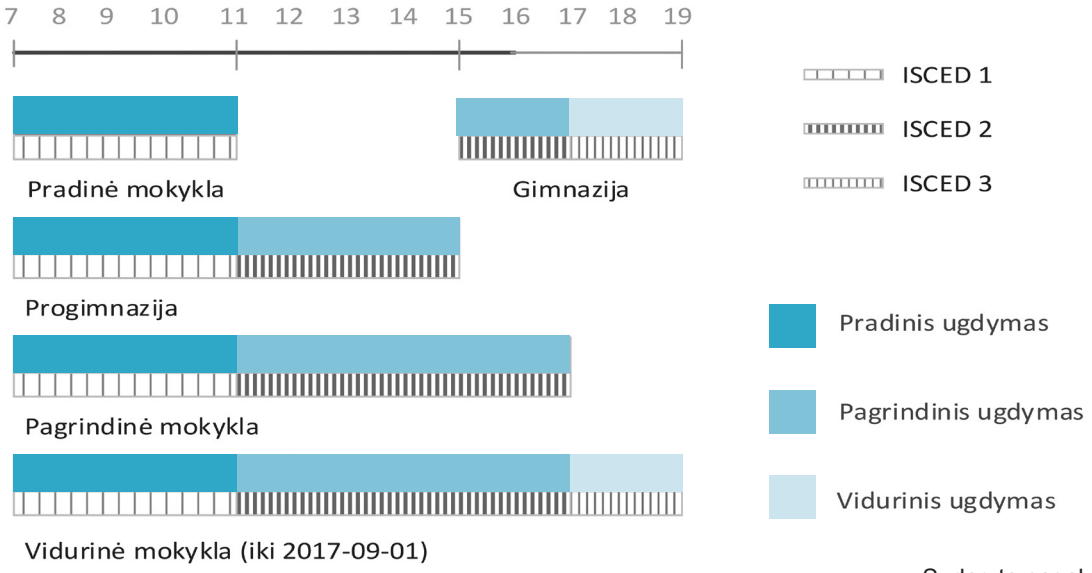

Sudaryta pagal: Eurydice, 2014

Lietuvos Respublikos švietimo įstatyme skelbiama, kad **pagrindinio ugdymo paskirtis** yra suteikti asmeniui dorinės, sociokultūrinės ir pilietinės brandos pagrindus, bendrąjį raštingumą, technologinio raštingumo pradmenis, ugdyti tautinį sąmoningumą, išugdyti siekimą ir gebėjimą apsispręsti, pasirinkti ir mokytis toliau. Pagrindinis ugdymas teikiamas mokiniui, įgijusiam pradinį išsilavinimą, ir vykdomas pagal šešerių metų pagrindinio ugdymo programas – pirmoji dalis apima ketverių metų pagrindinio ugdymo tarpsnį, antroji dalis – dvejų metų pagrindinio ugdymo tarpsnį. Pagrindinio ugdymo programos įgyvendinamos vadovaujantis *Pagrindinio ugdymo programos aprašu*, *Pagrindinio ugdymo bendrosiomis programomis*, bendraisiais ugdymo planais, kuriuos tvirtina LR švietimo ir mokslo ministras.

Nors progimnazijos, kaip ir pagrindinės mokyklos, bendrojo ugdymo sistemoje užimą vietą tarp pradinės mokyklos ir gimnazijos, tačiau šie mokyklų tipai labai skirtingi. Remiantis Švietimo valdymo informacinės sistemos (ŠVIS) duomenimis (4 pav.) progimnazijas galime vadinti miestų mokyklomis, nes net 98 proc. šio tipo mokyklų yra mieste ir tik 2 proc. – kaime. Tuo tarpu pagrindinių mokyklų situacija kiek kitokia – 69 proc. mokyklų yra kaime ir 31 proc. – mieste.

4 pav. Progimnazijų ir pagrindinių mokyklų pasiskirstymas (proc.) pagal lokalizaciją

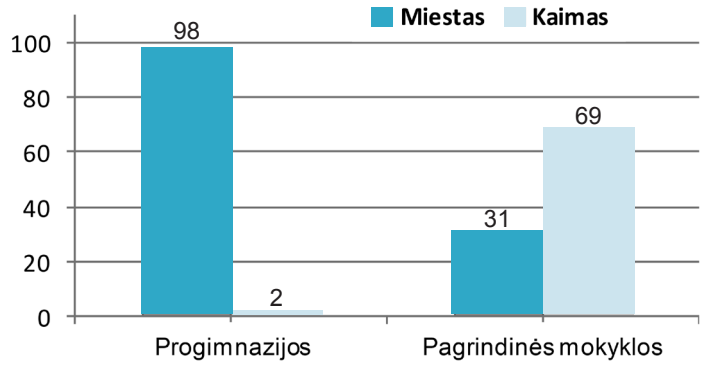

Duomenų šaltinis: ŠVIS

Pagrindinės mokyklos mokiniams teisės aktų nustatyta tvarka išduodami **mokymosi pasiekimus** ir **išsilavinimą patvirtinantys dokumentai**: *Pagrindinio ugdymo pasiekimų pažymėjimas* – mokiniui, neįgijusiam pagrindinio išsilavinimo, ir *Pagrindinio išsilavinimo pažymėjimas* – mokiniui, įgijusiam pagrindinį išsilavinimą. Progimnazijos tipo mokykla išduoda pažymėjimą baigusiems pagrindinio ugdymo programos pirmąją dalį (5–8 klasės), kuriame įrašomi ugdymo programos pirmosios dalies dalykų, kurių buvo mokytasi, metiniai įvertinimai.

Mokyklų, vykdančių formaliojo švietimo programas, tinklo kūrimo taisyklėse (2011) pabrėžta, kad mokiniams turi būti sudaromos sąlygos judėti tarp skirtingų bendrojo ugdymo mokyklų tipų, skirtingų mokyklų paskirčių tolesnio mokymosi link, todėl pastaraisiais metais buvo nuolat bandoma supaprastinti mokyklų sistemą sukuriant mokyklų tipus pagal programas, tai yra pradinė mokykla (4 m.), pagrindinė mokykla ar progimnazija (4 m.) ir gimnazija (4 m.). Tačiau šalies savivaldybės labai skiriasi gyventojų tankumu ir mokinių skaičiumi, o šiam nuolat mažėjant, tenka priimti ne standartinius, bet, atvirkščiai, – lanksčius ir netradicinius – mokymosi organizavimo sprendimus, tad ir „mokyklų tipų išgryninimas pagal programas“ pavyko ne visur. Buvo siekiama švietimo sistemą suderinti taip, kad nesusikurtų mokymosi srautų, į kuriuos pakliuvęs asmuo negalėtų pereiti į kito tipo mokyklas ar programas, taip pat „akligatviai“. Daugėjant mokyklų tipų, nuolatinis rūpestis buvo vadinamieji „tiltai“ tarp skirtingo tipo mokyklų ir švietimo pakopų – ugdymo programų ir išsilavinimo dokumentų suderinimas, biurokratinių kliūčių tęsti mokslą kitur šalinimas. Taip buvo sudaromos sąlygos mokiniams pereiti į atitinkamo lygio programas teikiančias mokyklas ir teisė įgijus reikiamo lygio išsilavinimą tęsti mokslus bet kurio tipo mokykloje, teikiančioje aukštesnio lygio išsilavinimą.

Optimalus **bendrojo ugdymo mokyklų tinklas** – tai patogiai ir greitai pasiekiama, šiuolaikiška, gerbianti istorinį palikimą, tinkamai aprūpinta mokymo priemonėmis mokykla, gebanti sukurti jaukią mokymosi aplinką, suburti stiprius mokytojus ir kitus darbuotojus, galinčius mokiniams padėti įgyti reikiamą kokybišką išsilavinimą, tikslingai pasirengti tolesnėms studijoms ir (ar) sėkmingai įsitvirtinti darbo rinkoje bei įsikurti gyvenime.

KAIP REIŠKIASI PROGIMNAZIJŲ IR PAGRINDINIŲ MOKYKLŲ VEIKLOS EFEKTYVUMAS?

Geros mokyklos koncepcijoje (2015) svarbiausiu sėkmingos mokyklos veiklos požymiu laikomas tinkamas mokyklos misijos įgyvendinimas, t. y. geri (pageidaujami, priimtini) ugdymo rezultatai ir turtingos, įsimenančios, prasmingos, malonios gyvenimo mokykloje ir mokymosi patirtys. Mokyklos kaip organizacijos veiklos aspektai – ugdymo aplinka, ugdymas (mokymas), personalas, bendruomenė ir jos mokymasis, lyderystė ir vadyba – yra veiksniai, lemiantys mokyklos misijos įgyvendinimą. Šie veiksniai svarbūs, tačiau jie vis dėlto yra tik sąlygos misijai įgyvendinti, o gerus rezultatus galima pasiekti dirbant skirtingais būdais ir įvairiai organizuojant mokyklų veiklą.

NMVA mokyklų veiklos kokybės išorinio vertinimo duomenys rodo, kad įvairių tipų mokyklose stebėtų pamokų įvertinimai skiriasi. 2013–2014 m. m. daugiausiai gerai ir labai gerai įvertintų pamokų buvo pradinėse mokyklose ir progimnazijose, o pagrindinėse mokyklose pamokų kokybė buvo prasčiausia (5 pav.).

5 pav. Įvairių tipų mokyklose 2013–2014 m. m. stebėtų pamokos komponentų įvertinimų vidurkiai

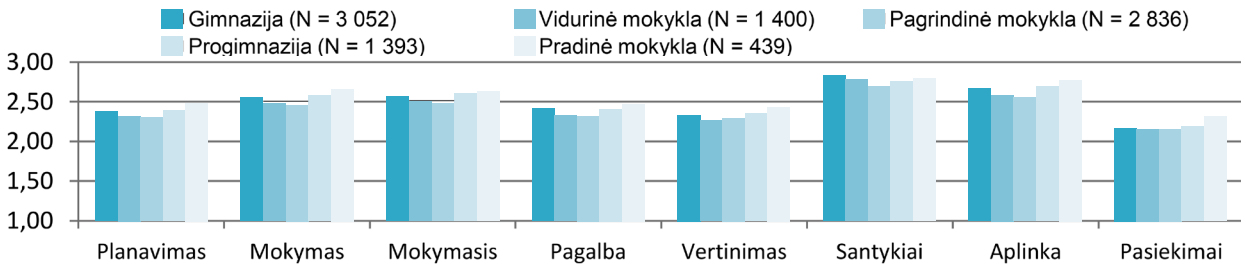

Duomenų šaltinis: NMVA

Pamokų kokybės įvertinimai labai skiriasi ir pagal mokyklų lokalizaciją – 2013–2014 m. m., kaip ir ankstesniaisiais metais, didmiesčiuose daugiau nei miesteliuose (kaimuose) gerai įvertintų pamokų (6 pav.). Gana nemažą atotrūkį tarp kaimų ir didmiesčių mokyklose besimokančių vaikų mokymosi rezultatų galima susieti su socialine, ekonomine ir kultūrine aplinka, kuri kaimuose yra prastesnė.

6 pav. 2013–2014 m. m. stebėtų pamokos komponentų įvertinimų vidurkiai pagal lokalizaciją

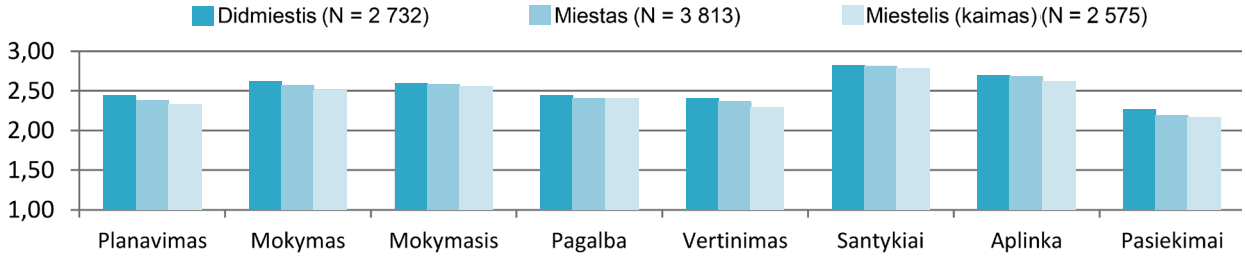

Duomenų šaltinis: NMVA

Įvairiapusė NMPT rezultatų analizė rodo, kad Lietuvos mokyklų ugdymo kokybė skiriasi daugeliu aspektų – pagal apibendrintus ir atskirų ugdymo sričių mokinių testų rezultatus, mokyklų sukuriamą pridėtinę vertę, mokinių savijautą mokykloje ir kt.

Lyginant 2014 m. ir 2012 m. NMPT rezultatus pagal mokyklos tipą (7 pav.), geresnius rezultatus pasiekė ir ypač išsiskyrė progimnazijose ir gimnazijose besimokantys aštuntokai. Pagrindinėse mokyklose žemų pasiekimų mokinių dalis buvo gerokai didesnė nei kitų tipų mokyklose, o skaitymo rezultatai per dvejus metus dar pablogėjo. Panaši tendencija pastebima ir progimnazijose: 2014 m. vidutinis mokinių matematikos pasiekimų rezultatas jose buvo net 21 standartizuotu tašku žemesnis nei 2012 m. O pagrindinėse mokyklose akivaizdūs teigiami matematikos rezultatai – jie išaugo 9 standartizuotais taškais.

7 pav. 8 klasės mokinių 2014 m. ir 2012 m. pasiekimų palyginimas pagal mokyklos tipą

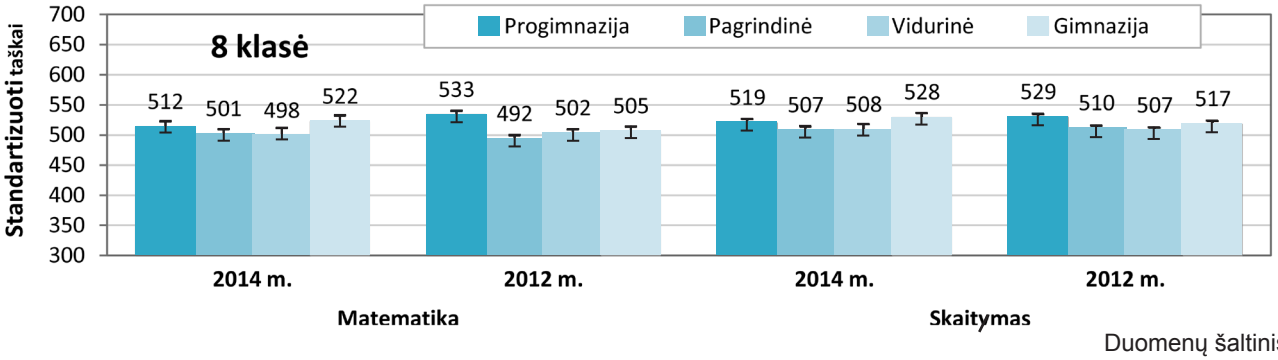

Duomenų šaltinis: NEC

2015 m. NMPT rezultatai atskleidžia, kad progimnazijose 4 klasių mokinių gamtos mokslų rezultatai yra vieni iš aukščiausių, o pagrindinėse mokyklose – žemiausi (8 pav.). Lyginant 8 klasių progimnazijų ir pagrindinių mokyklų mokinių gamtos, socialinių mokslų rezultatus matomas gana ryškus šių mokyklų skirtumas – pagrindinėse mokyklose mokinių rezultatai 20 standartizuotų taškų žemesni (9 pav.).

8 pav. 4 klasės mokinių gamtos mokslų pasiekimų rezultatai 2015 m.

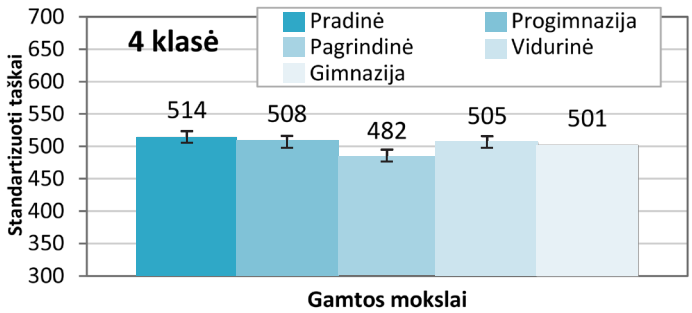

Duomenų šaltinis: NEC

9 pav. 8 klasės mokinių gamtos ir socialinių mokslų pasiekimų rezultatai 2015 m.

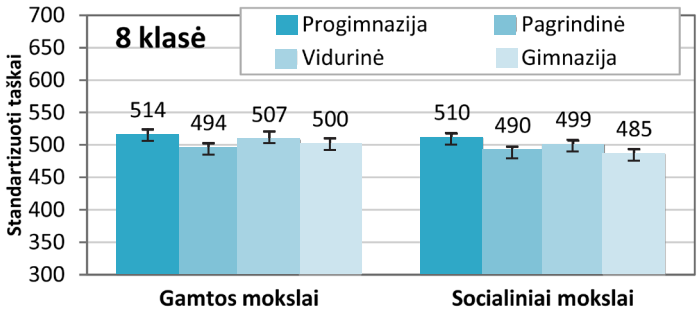

Duomenų šaltinis: NEC

Mokinių mokymosi pasiekimų vidutinių rezultatų skirtumai (lyginant pagal mokyklos tipą arba urbanizacijos laipsnį) patys savaime neleidžia patikimai ir pagrįstai teigti apie tų mokyklų darbo kokybės skirtumus. Lietuvos NMPT, kaip ir daugelyje kitų pasaulio šalių, rodo, kad didelę dalį mokymosi pasiekimų skirtumų lemia socialinė, ekonominė ir kultūrinė mokinio aplinka (tėvų išsilavinimas, užimtumas, edukacinė aplinka namuose ir pan.). Nei švietimo sistema, nei mokykla negali daryti tiesioginės įtakos mokinių namų aplinkai, tačiau svarbus švietimo sistemos tikslas yra visiems mokiniams suteikti vienodas galimybes įgyti kokybišką išsilavinimą užtikrinant tinkamą ugdymo kokybę mokyklose. Vienas iš pasaulyje plačiai taikomų mokyklos darbo efektyvumo matų – mokyklų sukuriama pridėtinė vertė. Apskaičiuojant kontekstinę pridėtinę vertę pirmiausia surenkama informacija, leidžianti įvertinti kiekvieno mokinio šeimos socialinį, ekonominį ir kultūrinį kontekstą, t. y. šeimos indėlį į mokinio pasiekimus, mokymosi aplinkos namuose kokybę ir pan.

Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklos gana stipriai skiriasi pagal jų sukuriamą pridėtinę vertę. NMPT duomenys (2015) atskleidžia, kad didžiausia pridėtinė vertė yra sukuriama didmiesčių mokyklų (10 pav.). 11 paveiksle pateikti duomenys apie mokyklų sukuriamą pridėtinę vertę pagal mokyklos tipą rodo, kad 4 klasėse didžiausia pridėtinė vertė yra sukuriama pradinių mokyklų (15,8), o antroje vietoje – progimnazijų (7,06). 8 klasėse didžiausią pridėtinę vertę sukuria progimnazijos (4,6), o pagrindinių mokyklų tiek ketvirtose, tiek aštuntose klasėse sukuriama pridėtinė vertė yra gana žema.

10 pav. Mokyklų sukuriama pridėtinė vertė pagal lokalizaciją

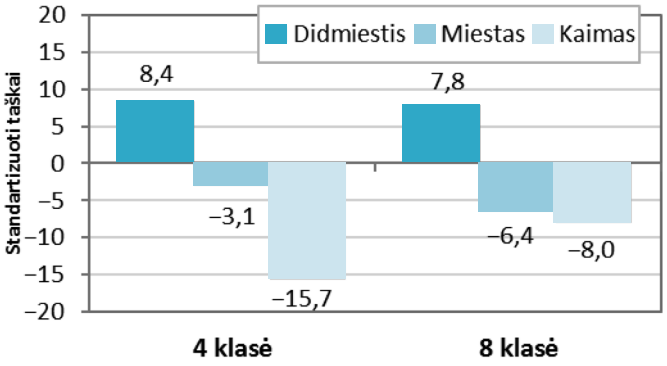

Duomenų šaltinis: NEC

11 pav. Mokyklų sukuriama pridėtinė vertė pagal mokyklos tipą

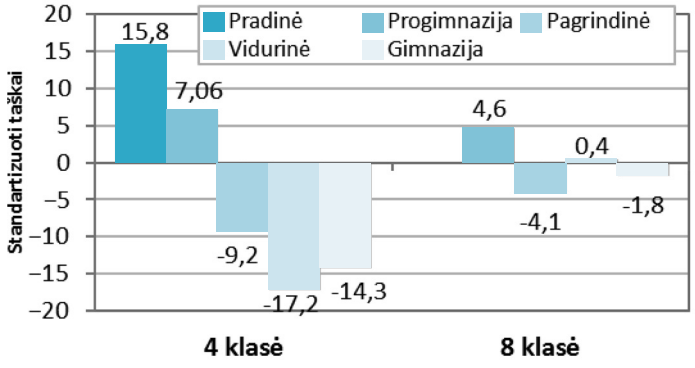

Duomenų šaltinis: NEC

Vyraujantį socialinį ekonominį kontekstą mokyklose atskleidžia nemokamai maitinamų, finansinę ar kitokią paramą gaunančių mokinių skaičius. ŠVIS duomenys rodo (12 pav.), kad daugiausiai nemokamai maitinamų mokinių 2014–2015 m. m. mokėsi pagrindinėse mokyklose (32 proc.), o progimnazijose tokių mokinių mokėsi gerokai mažiau (19 proc.). 2015–2016 m. m. duomenimis (13 pav.), pagrindinėse mokyklose finansinę ar kitokią paramą gaunančių mokinių skaičius taip pat yra didžiausias (27 proc.), o progimnazijose – lyginant su pagrindinėmis mokyklomis – daugiau nei perpus mažesnis (12 proc.).

12 pav. Nemokamai maitinamų mokinių dalis (proc.) 2014–2015 m. m.

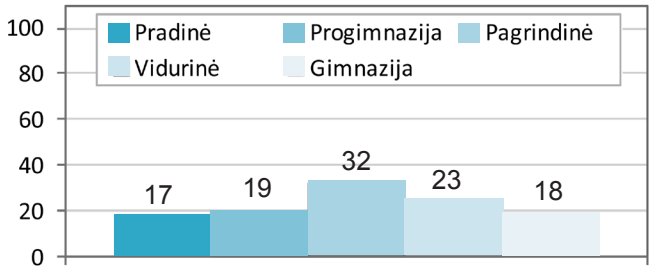

Duomenų šaltinis: ŠVIS

13 pav. Gaunančių finansinę ir kitokią paramą mokinių dalis (proc.) 2015–2016 m. m.

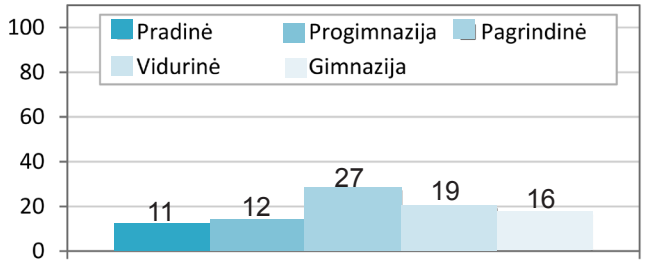

Duomenų šaltinis: ŠVIS

Remiantis NMPT duomenimis galima daryti išvadą, kad mokinių iš nepalankios mokymuisi socialinės ekonominės aplinkos pasiekimai yra žemesni. Gili socialinė atskirtis lemia didelius mokinių, besimokančių kaimo ir miesto mokyklose, pasiekimų skirtumus, todėl ypač svarbu užtikrinti kokybišką švietimą mokiniams iš žemo socialinio ekonominio statuso šeimų.

KAIP MOKINIAI JAUČIASI SKIRTINGO TIPO MOKYKLOSE?

Mokinių savijauta mokykloje yra svarbi ugdymo kokybės sudedamoji dalis. Akivaizdu, kad mokykla, kurioje mokiniai jaučiasi nesaugūs, neturi mokymosi motyvacijos, patiria patyčias, nėra gera, net jei tos mokyklos mokinių akademiniai mokymosi pasiekimai ir yra aukšti. Saugumo jausmas ir gera savijauta – tai vieni pagrindinių poreikių, turinčių įtakos vaiko asmenybės nuosekliai raidai, santykiams su šeima ir draugais. Todėl, vertinant bendrojo ugdymo mokyklų efektyvumą, būtina analizuoti ne tik mokinių mokymosi pasiekimus, bet ir mokinių savijautą mokykloje.

NMPT duomenys (2014) rodo, kad skirtingų tipų mokyklų mokinių savijauta nelabai skiriasi (14 pav.), tačiau 4 klasės mokiniai geriau jaučiasi pradinėje mokykloje, o 8 klasės mokiniai – vidurinėje mokykloje. Didesni yra atskirų mokyklų skirtumai.

14 pav. Mokinių savijauta skirtingų tipų mokyklose

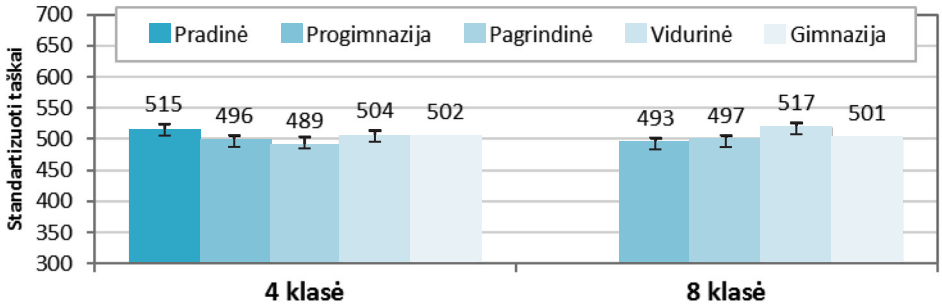

Duomenų šaltinis: NEC

NMVA apibendrinti 2009–2013 m. mokinių ir jų tėvų nuomonių tyrimų duomenys rodo, kad pasitenkinimas mokykla tiek mokinių, tiek jų tėvų yra gana aukštas. Savo mokykla labiausiai didžiuojasi progimnazijų mokiniai (92 proc.). Progimnazijų, gimnazijų, pagrindinių ir vidurinių mokyklų mokinių tėvų pasitenkinimo mokykla lygis yra gana panašus, skirtumas siekia tik 3 proc. (15 pav.). Apibendrinti tyrimų duomenys rodo (16 pav.), kad progimnazijos mokiniai mokykloje jaučiasi gana saugiai (82 proc.), mažiau saugūs – pagrindinių mokyklų mokiniai (77 proc.). Mokinių tėvų nuomonė apie jų vaikų saugumą mokykloje yra kiek prastesnė nei pačių mokinių, tačiau didelių skirtumų tarp mokyklų tipų taip pat nėra.

15 pav. Pasitenkinimas mokykla

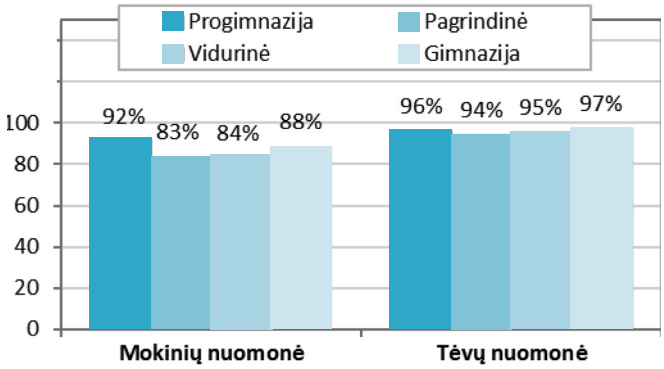

Duomenų šaltinis: NMVA

16 pav. Mokinio saugumo jausmas mokykloje

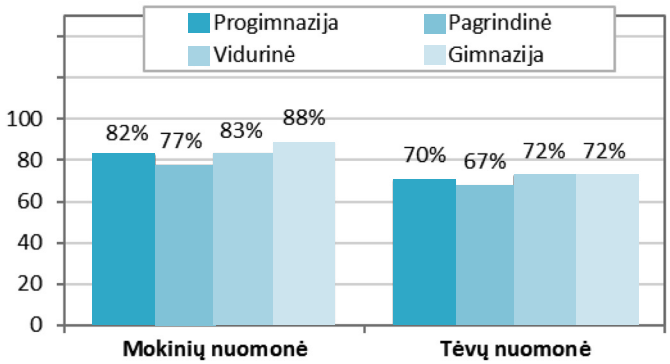

Duomenų šaltinis: NMVA

R. Proškuvienės ir kt. (2013) atlikto mokytojų nuomonės tyrimo duomenimis, labiausiai mokyklos aplinkos saugumą pažeidžia psichologinis ir fizinis mokinių smurtas, patyčios ir agresija, todėl nemaža dalis mokinių nesijaučia patenkinti gyvenimu, patiria įtampą ir nerimą.

Nors patyčios dažniau ar rečiau fiksuojamos visų šalių mokyklose ir už jų ribų, tačiau Lietuvoje patyčių problema išlieka viena aktualiausių socialinių problemų mokyklose. Vertinant patyčių paplitimo tendencijas dešimtmečiais, nustatyta, kad 1994–2014 m. dažnas patyčias patyrusių mokinių dalis sumažėjo 15 procentinių punktų, arba 1,4 karto, lyginant su stebėjimo periodo pradžia. Antruoju stebėjimo laikotarpio dešimtmečiu abiejų lyčių mokinių patyčių agresijos paplitimas buvo reikšmingai mažesnis apie 10 procentinių punktų (tarp berniukų apie 1,3 karto, tarp mergaičių apie 1,8 karto) negu pirmuoju dešimtmečiu. 2014 m. patyčias patyrė 31,2 proc. berniukų ir 27,7 proc. mergaičių, o 29,8 proc. berniukų ir 15,3 proc. mergaičių prisipažino tyčiojęsi iš kitų mokinių. Visai patyčiose nedalyvavo tik trečdalis (29,8 proc.) mokinių (Zaborskis A., Vareikienė I., 2015).

NMPT duomenys (2014) rodo, kad įvairaus pobūdžio patyčias patiria daugiau nei penktadalis ketvirtokų (vidutiniškai 23 proc.). Pavyzdžiui, kad iš jų juokiamasi, jei suklysta atlikdami užduotį, nurodė 28 proc. mokinių iš pagrindinių mokyklų ir 26 proc. iš progimnazijų (17 pav.).

17 pav. Skirtingo tipo mokyklose besimokančių ketvirtokų pasiskirstymas (proc.) pagal teiginio „Tavo klasės draugai juokiasi, jei Tu atlikdamas užduotį suklysti“ vertinimą

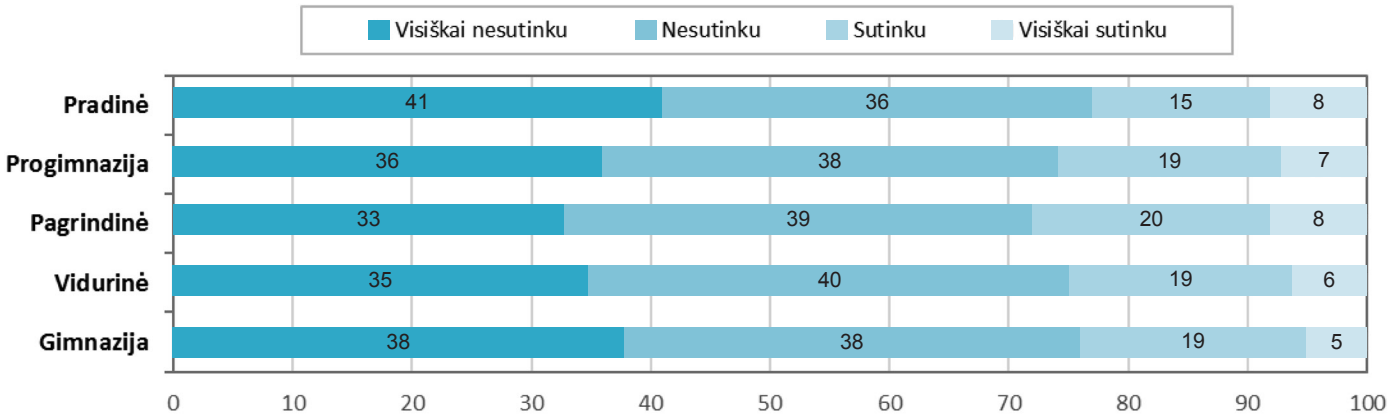

Duomenų šaltinis: NEC

Analizuojant NMVA 2009–2013 m. apibendrintus mokinių nuomonių tyrimų duomenis (18 pav.) paaiškėjo, kad mokyklose pasitaiko, jog mokytojai mokinius skaudžiai įžeidžia ar pašiepia ir tai dažnesni atvejai pagrindinėse mokyklose (28 proc.). Paaiškėjo, kad 31 proc. progimnazijų ir tiek pat pagrindinių mokyklų mokinių neigiamai žiūri į tuos mokinius, kurie stengiasi gerai mokytis.

18 pav. Bendruomenės santykiai mokykloje

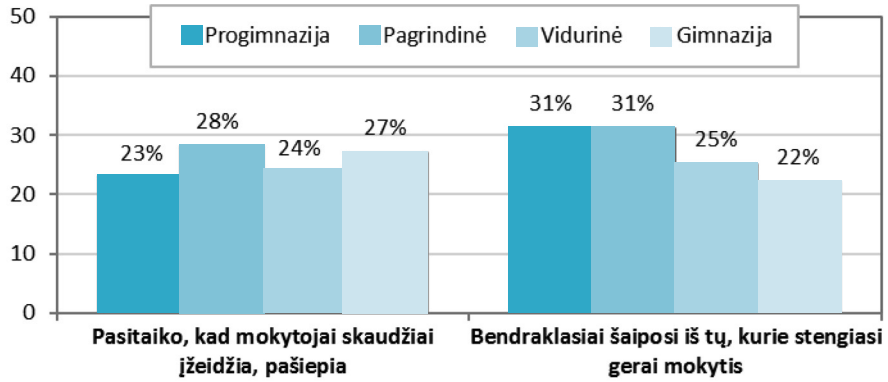

Duomenų šaltinis: NMVA

M. Barkauskaitės ir A. Meškauskienės (2015) teigimu, patyčios, kaip ir kiti prievartos, pažeminimų reiškimosi būdai, yra žemos savigarbos pasekmė. Mokslininkai, tyrinėjantys patyčių reiškinį, teigia, kad į patyčias reikia žvelgti kaip į kolektyvo (mokyklos bendruomenės, klasės), o ne atskirų individų problemą. Šis požiūris lemia atitinkamas patyčių prevencijos priemones ir problemos sprendimo būdus.

SU KOKIAIS IŠŠŪKIAIS SUSIDURIA PROGIMNAZIJOS IR PAGRINDINĖS MOKYKLOS?

Pagrindinė mokykla – tai mokykla, kurioje mokosi 11–16 metų paaugliai, todėl akivaizdu, kad susiklosto psichologiškai specifinis mokinių kontingentas, su kuriuo pedagogams sudėtinga dirbti. Padėtis savaip komplikuojasi ir tada, kai iš tokios mokyklos į gimnazijas išeina dalis sėkmingiau besimokančių 9–10 klasių mokinių. ŠVIS duomenys rodo (3 lentelė), kad 79 proc. bendrojo ugdymo mokyklų mokinių, baigę 8 klasę, mokymąsi tęsia gimnazijose ir tik 18 proc. – pagrindinėse mokyklose. Pagrindines mokyklas po 8 klasės palieka net 47 proc. mokinių. Dažniausiai mokykloje lieka menką mokymosi motyvaciją turintys mokiniai, todėl reikėtų atkreipti dėmesį į pedagogų pasirengimą dirbti skirtingų tipų mokyklose. Vienokio pedagogo reikia pagrindinei mokyklai ir kitokio pedagogo reikia gimnazijai, nes skirtingas mokyklų kontingentas lemia skirtingą mokyklų kultūrą. Pagrindinėms mokykloms reikalingi mokytojai, gebantys prasmingai užimti ir mokyti mažiau motyvuotus, probleminio elgesio mokinius, tačiau aukštos kvalifikacijos mokytojai dėl važinėjimo į darbą išlaidų nesirenka darbo kaimuose ar miesteliuose. Pavyzdžiui, buvo apskaičiuota, kad mokytojui, turinčiam apie 22 kontaktines val. per savaitę, nuvažiuoti iš Jonavos į kaimo mokyklą už 20 km, per metus reikia išleisti vieną mėnesinį darbo užmokestį. Šiame kontekste taip pat išryškėja mokytojų pavadavimo problema. Mokiniai praranda pamokas, o tai nepadeda siekti aukštesnių pasiekimų.

Darbo biržos duomenimis (2016), pagrindinio ir vidurinio ugdymo pakopos mokytojų trūksta penktadalyje savivaldybių, iš kurių dauguma (67 proc.) – rajonų savivaldybės.

3 lentelė. Bendrojo ugdymo mokyklų mokinių skaičius 8 ir 9 klasėje

Bendrojo ugdymo mokykla	Mokinių skaičius (8 kl.) 2015-08-31	Mokinių skaičius (9 kl.) 2015-09-01
Progimnazija	7 865	-
Pagrindinė mokykla	10 094	5 313
Vidurinė mokykla	4 061	210
Gimnazija	7 409	22 899
	29 155	**28 221**

Duomenų šaltinis: ŠVIS

Pagrindinėse mokyklose taip pat labai stinga lėšų švietimo pagalbai teikti, todėl trūksta ir švietimo pagalbos specialistų. Nors visoms Lietuvos mokykloms pagrindinio ugdymo klasėse skiriamas tas pats pamokų skaičius mokinių ugdymo poreikiams tenkinti ir mokymosi pagalbai teikti, kaimo mokyklos jų skiria mažiau nei miesto mokyklos (Balevičienė S., 2015). Tai susiję su lėšų mokymosi pagalbai teikti stygiumi, kurį lemia mokinio krepšelio metodika (1 pvz.). Miesto mokykloms, kurios turi daug mokinių ir surenka pilnus klasės komplektus, paprastai nestinga nei pamokų, nei lėšų mokymosi pagalbai teikti. Tačiau kaimo mokyklos, turinčios mažai mokinių, nesurenka klasės komplektų, todėl joms nuolat stinga lėšų mokinių mokymosi pagalbai teikti. Mokyklose, kuriose mokosi iki 300 mokinių, švietimo pagalbos specialistai dažniausiai dirba ne visu darbo krūviu.

1 pavyzdys. Pagalbos finansavimas N pagrindinės mokyklos specialiųjų ugdymosi poreikių (SUP) turintiems mokiniams

Iš viso: 6 pagalbos specialistų etatai.
Iš jų: specialiojo pedagogo – 1,5, logopedo – 1, psichologo – 1, socialinio pedagogo – 1, mokytojo padėjėjo – 1,5.
Esamų pagalbos specialistų darbo užmokesčiui (DU) išleidžiama **52 432 Eur per metus (su mokesčiais SODRAI)**.
SUP mokinių „atnešamos“ mokinio krepšelio (MK) lėšos (+35 proc.) – **21 724 Eur per metus**.
MK DU lėšų skirtumas (- +) pagal esamų pagalbos specialistų finansavimą ir SUP mokinių „atnešamas“ MK lėšas – **-30 708 Eur per metus (52 432 Eur – 21 724 Eur = 30 708 Eur)**.

Duomenų šaltinis: Mockus D. 2016 m. sausio 5 d. pranešimas, ŠMM

Galime teigti, kad bendrojo ugdymo finansavimas (mokinio krepšelio metodika) nėra racionalus. Mokykloms trūksta lėšų optimaliam ugdymo proceso organizavimui, tačiau valstybė deklaruoja neturinti daug galimybių didinti švietimo sistemos finansavimą. Dabartiniai bendrojo ugdymo finansavimo principai ir mokyklų tinklo kūrimo taisyklės iki galo neužtikrina švietimo prieinamumo, bendrųjų ugdymo planų ir pedagogų darbo apmokėjimo aprašo įgyvendinimo, tačiau stengiamasi spręsti finansavimo klausimą. Nuo 2016 m. sausio 1 d. penkiose savivaldybėse (Alytaus r., Raseinių r., Telšių r., Jonavos r., Šalčininkų r.) išbandoma nauja švietimo finansavimo metodika – **klasės krepšelis**. Naujos metodikos finansavimo principas skiriasi nuo mokinio krepšelio: ugdymo lėšos apskaičiuojamos klasei, o kitos mokymo reikmės (švietimo pagalba, valdymas, mokymo priemonės ir kt.) – mokiniui. Klasės krepšeliu grįsta metodika pagerintų mažų mokyklų finansavimą. Mokyklos turėtų gauti didesnį finansavimą, nes taikant eksperimentinę metodiką siekiama užtikrinti adekvatų klasės ugdymo finansavimą, t. y. būtų stabilesnis ugdymo proceso aprūpinimas.

Mokyklų tinklo pertvarka, demografinės padėties pokyčiai ir viešųjų paslaugų prieinamumo kaimo gyventojams gerinimo poreikis lėmė pagrindinių mokyklų virsmą į daugiafunkcius centrus. Tokių centrų pagrindinis išteklius yra savivaldybės skiriamas biudžetinis finansavimas, kuris suteikia galimybę vykdyti tam tikras veiklas, daliai darbuotojų mokėti atlyginimus. Daugelis daugiafunkcių centrų atstovų pabrėžia, kad toks finansavimo principas šiek tiek apriboja veiklos pobūdį: sudėtinga lanksčiai keisti veiklas ar įdarbinti žmones, kurių etatai dar nėra patvirtinti. Taip pat susiduriama su naujų etatų kūrimo problema: ne visas pareigybes pavyksta patvirtinti, kai kurie darbai gali būti tik trumpalaikiai (netikslinga steigti naują etatą), todėl daugiafunkciai centrai turi nuolat ieškoti finansavimo šaltinių (projektai, rėmėjų, gyventojų parama ir kt.) ir neapsiriboti tik iš savivaldybės gaunamomis lėšomis. Nors daugiafunkciai centrai gali teikti paraiškas įvairiems fondams tikėdamiesi jų finansavimo konkretiems projektams, tačiau šioje srityje pasitaiko tarpinstitucinio nesuderinamumo atvejų. Ekspertų teigimu, Socialinės apsaugos ir darbo ministerija daugelyje savo projektų paraiškų teikėjais neleidžia būti biudžetinėms įstaigoms, todėl jos netenka galimybių plėsti paslaugas.

Taip pat, mažėjant bendrojo ugdymo mokyklų skaičiui kaimo vietovėse, kaimo gyventojai susiduria su sudėtingomis bendrojo ugdymo ir neformaliojo vaikų švietimo prieinamumo galimybėmis, kurioms tenkinti reikia didesnių finansinių ir laiko sąnaudų. Nuo 2000 m. valstybės biudžeto lėšomis perkami geltonieji autobusai reorganizuotų, likviduotų mokyklų mokiniams į mokyklą ir iš jos vežti, tačiau pirmaisiais metais nupirkti geltonieji autobusai jau netinkami eksploatuoti, o dėl lėšų trūkumo kasmet tenkinamas tik trečdalis savivaldybių paraiškų dėl geltonųjų autobusų.

Šalyje veikia daugiau kaip 500 pagrindinių mokyklų ir progimnazijų. Dalies šių tipų mokyklų pastatai modernizuoti, t. y. įgyvendintos energijos suvartojimą mažinančios priemonės, tačiau nemodernizuotos vidaus patalpos, mokymosi, neformaliojo vaikų švietimo ir poilsio erdvės. Mokyklų erdves reikia labiau pritaikyti pagal vaikų amžių, individualias jų veiklas ir darbą grupėse. Mokyklų erdvės turi būti tinkamos vaikų kūrybingumui ugdyti. Trūksta modernios įrangos, mokymo priemonių, informacinių šaltinių ugdymo programose numatytoms dalykinėms kompetencijoms ugdyti.

Be abejonės, patyčių problema mokyklose išlieka viena aktualiausių socialinių problemų. Naujausio Tarptautinio mokyklinio amžiaus vaikų sveikos gyvensenos tyrimo (angl. *Health Behaviour in School-Aged Children*) 2013–2014 m. duomenimis, Lietuvoje 11–15 metų mokinių, dažnai patiriančių patyčias, dalis siekė 29 proc. ir buvo didžiausia tarp tyrime dalyvavusių šalių. Mokiniai, kurie susiduria su mokymosi sunkumais, bijodami sulaukti bendraamžių patyčių, slepia tuos sunkumus ir nesikreipia į mokytoją dėl mokymosi pagalbos. Tokių mokinių mokymosi sunkumai tik dar labiau didėja.

LITERATŪRA

1. Balevičienė S. (2015). Mokymosi pagalba bendrojo ugdymo mokyklų mokiniams: padėtis ir problemos. *Švietimo problemos analizė, Nr. 17* (141).
2. Bajoriūnaitė V. ir kt. (2004). Mokyklų tinklo pertvarkos metodinės rekomendacijos, Vilnius: Homo liber.
3. Bendrojo ugdymo mokyklų veiklos kokybė. Nacionalinės mokyklų vertinimo agentūros metinis pranešimas 2013 (4).
4. Bendrojo ugdymo mokyklų veiklos kokybė. Nacionalinės mokyklų vertinimo agentūros metinis pranešimas 2015 (5).
5. Grinevičienė V. (2012). Mokyklų tinklų pertvarka: Mokytojų ir mokinių tėvų požiūris. *Mokytojų ugdymas: Mokslo darbai, 18* (1), p. 47–58.
6. Gudynas P. ir kt. (2014). 2014 metų nacionaliniai mokinių pasiekimų tyrimai. Ataskaita, NEC.
7. Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas 1991 m. birželio 25 d. Nr. I-1489. Nauja įstatymo redakcija nuo 2011-07-01: Nr. XI-1281, 2011-03-17, Žin., 2011, Nr. 38-1804 (2011-03-31).
8. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. gegužės 28 d. nutarimas Nr. 759 „Dėl mokyklų tobulinimo programos patvirtinimo“.
9. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2011 m. birželio 29 d. nutarimas Nr. 768 „Dėl mokyklų, vykdančių formaliojo švietimo programas, tinklo kūrimo taisyklių patvirtinimo“.
10. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2015 m. gruodžio 21 d. įsakymas Nr. V-1308 „Dėl geros mokyklos koncepcijos patvirtinimo“.
11. Meškauskienė A., Barkauskaitė M. (2015). Mokytojų taikomi paramos būdai žemos savigarbos ir patyčias patiriantiems paaugliams. *Pedagogika: Mokslo darbai, 120* (4), p. 130–141.
12. Mockus D. (2016). Valstybinė švietimo 2013–2022 metų strategija. Pagrindinės mokyklos situacija: būklė ir lūkesčiai. 2016 m. sausio 5 d. pranešimas. Vilnius, ŠMM.
13. Proškuvienė R., Ustilaitė S., Bulkaitė L. (2013). Vilniaus apskrities mokytojų požiūris į ugdymosi aplinkos veiksnius ir sveikatinimo veiklą. *Visuomenės sveikata, 2* (61), p. 96–103.
14. Švietimas regionuose. Mokykla 2015. Vilnius: Švietimo aprūpinimo centras.
15. Zaborskis A., Vareikienė I. (2015). Patyčių paplitimo Lietuvos mokyklose pokyčiai 1994–2014 metais. *Visuomenės sveikata, 2* (69), p. 40–47.

ŠVIETIMO PROBLEMOS ANALIZĖ – Švietimo ir mokslo ministerijos leidinių serija, skirta politikams, savivaldybių švietimo padalinių specialistams ir plačiajai visuomenei, nušviečianti kylančias ir sprendžiamas švietimo problemas. Serijoje „Švietimo problemos analizė“ pateikiama glausta, konkreti ir aktuali švietimo sistemos funkcionavimo problemų analizė. Leidiniai skelbiami internete adresais: http://www.smm.lt/web/lt/teisesaktai/tyrimai-ir-analizes/ svietimo-problemos-analizes/2012-metu; http://www.sac.smm.lt/index.php?id=36.

Pasiūlymus, pastabas ar komentarus prašome siųsti Švietimo ir mokslo ministerijos Strateginių programų skyriaus vedėjui Ričardui Ališauskui (el. p. ricardas.alisauskas@smm.lt).

Autorius, norinčius publikuoti savo parengtas analizes serijoje serijoje „Švietimo problemos analizė“, prašome kreiptis į Švietimo ir mokslo ministerijos Strateginių programų skyriaus vyriausiąją specialistę Jūratę Vosylytę-Abromaitienę (el. p. jurate.vosylyte-abromaitiene@smm.lt, tel. (8 5) 219 1121).

Analizę parengė Asta Gražytė, Nacionalinės mokyklų vertinimo agentūros Politikos analizės skyriaus metodininkė.

Konsultavo: Viktoras Blinovas, Baltupių progimnazijos direktorius, Lietuvos progimnazijų asociacijos prezidentas, dr. Pranas Gudynas, Nacionalinio egzaminų centro direktoriaus pavaduotojas, Darius Mockus, Jonavos r. Ruklos Jono Stanislausko pagrindinės mokyklos direktorius, Lietuvos pagrindinių mokyklų asociacijos prezidentas.

PROGIMNAZIJŲ IR PAGRINDINIŲ MOKYKLŲ PASKIRTIS IR VIETA BENDROJO UGDYMO SISTEMOJE

Redaktorė *Nijolė Šorienė*
Maketavo *Valdas Daraškevičius*

2016-09-22. Tir. 1 500 egz.
Išleido Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos
Švietimo aprūpinimo centras, Geležinio Vilko g. 12, 03163 Vilnius
Spausdino UAB „Smiltainis ir Ko“, Šiaurės g. 37, 11107 Vilnius

ISSN 1822-4156